

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ ШЕВЧЕНКОВОГО БУКВАРЯ

ГІРНЯК Г.С., ГІРНЯК А.Н. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 159.922.62

“Букварь южнорусский” побачив світ у січні 1861 року в Петербурзі. Він став останньою книгою котра була опублікована за життя письменника. Тарас Григорович видав його власним коштом (тиражем 10 000 примірників) для початкового навчання грамоти дітей і дорослих українців рідною мовою в безплатних недільних школах. Книга була найдешевшою серед подібних видань (коштувала всього три копійки) і, відповідно, найдоступнішою для широких верств населення. Крім того, гроші від продажу цієї книги поет зазвичай переказував на потреби недільних і сільських шкіл [2].

Буквар обсягом 24 сторінки у м'якій обкладинці був непоказним і простим щодо *художнього оформлення*, але за вартістю відповідав економічній спроможності своїх читачів. Символічним є той факт, що автор такого вимушено аскетичного щодо ілюстративного матеріалу видання був удостоєний звання академіка гравюри Петербурзької Академії мистецтв. Адже аби добути гроші на цю добру справу, поет-художник вирішив виконати кілька полотен олійними фарбами і розіграти їх у лотерею. Саме за одну із них (офорт “Вірсавія”) художника й відзначили цим високим званням.

Макроструктура букваря охоплювала абетку друкованих і рукописних літер, традиційні тексти для читання по складах, авторські переспіви окремих Псалмів Давидових, п'ять щоденних молитв, цифри й таблицю множення до 100. Другу частину книжечки займають дві думи про Пирятинського попівця Олексія і Марусю попівну Богуславку, а також 13 народних прислів'їв. Так, спираючись на засади *народної педагогіки*, Т.Г. Шевченко інтуїтивно скомпонував у навчальній книзі цілісний фрагмент вітакультурного досвіду: *знання* (абетки, таблиці множення), *уміння* і *навички* (читання по складах), *норми* і *цінності* (релігійні норми, народні приказки і прислів'я, думи тощо). Однак глибока рефлексія поглядів Тараса Григоровича на школу й освіту можлива лише у контексті тодішніх суспільних, культурних і комунікативних реалій, відповідно до яких навчання переважно відбувалося за церковними книгами. Тож не дивно, що аналізований буквар, як і тодішня школа загалом, були зорієнтовані на *розвиток пам'яті*. Адже вони сформовані в умовах обмеженої писемної комунікації, коли книга була рідкістю, а основними носіями письмової традиції – священнослужителі [5; 3].

Іншою сутнісною ознакою, притаманною для освітніх поглядів Т.Г. Шевченка і, відповідно, для його букваря була зорієнтованість на *просвітницьку педагогіку*, котра пропагувала прагматичні “життєво необхідні” знання. Однак, попри вплив європейських просвітницьких ідеалів, Тарас Григорович був проти бездумного захоплення західноєвропейським просвітництвом (“німецькою мудрістю”), що чітко прослідковується в поезії “І мертвим, і живим ...”: “Якщо б ви вчилися, так як треба, / То й мудрість би була своя ...”. Відтак автор букваря не був класичним прикладом просвітителя-модерніста, зорієнтованого на секулярні цінності. Він швидше намагався *поєднувати просвітницькі ідеали зі світоглядними цінностями християнства* (у традиційній для українства інтерпретації) [3].

В аналізованому букварі, котрий мав здебільшого прикладний характер, простежується поєднання навчання з моральним вихованням особистості у християнському дусі, а також адаптування навчального матеріалу до певних етнічних особливостей учнів і реалій тогочасного українського життя. Так, задля формування в українців почуття патріотизму, любові до рідних традицій, історії та власного родоvodu Т.Г. Шевченко доречно інтегрує у структуру навчальної книжки кращі взірці фольклору та фрагменти власних творів. Зокрема, він подає народні думи, приказки і прислів'я, які сприяють прийняттю наступником народних і християнських цінностей: *Брехнею увесь світ пройдеши – та назад не вернешся; З брехнім не мруть, та вімри більш не ймуть; З дужим – не борись, а з багатим – не судись тощо* [4; 2]. Також Тарас Григорович використовує у ролі матеріалів для читання уривки перекладених ним “Давидових псалмів”, у яких мовиться про братні взаємини між людьми і висловлюється віра в те, що гнобителів спіткає кара “за діла їх криваві, лукаві”. На жаль, пророчі тексти поета революційного духу були вельми актуальними не лише для кріпацької поневоленої України, а й для нинішнього вітчизняного сьогодення.

Однак не тільки у християнстві великий Кобзар бачив чинник морального виховання. Не менш важливим для нього в цьому аспекті був катарсисний потенціал мистецтва. На думку Тараса Григоровича, привернення людей, особливо простолюдинів, до мистецтва культивує в них не тільки естетичні почуття (прекрасного), а й відповідну етику (доброту). Отож поетом обстоюється думка, що мистецтво облагороджує людину і сприяє її духовному зростанню. Відтак Т.Г. Шевченко як неабиякий майстер слова намагається зреалізувати у змісті та структурі букваря світоглядне бачення *єдності естетичного та етичного начал*, котре глибоко притаманне для традиційної української і грецької культур [3].

Задум Тараса Григоровича Шевченка стосовно свого внеску у справу народної освіти був набагато ширшим. Він планував створити серію підручників для учнів народних і недільних шкіл з різних галузей знання – арифметики, географії та історії. *“Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике само б зробилося”*, – писав Кобзар [1; 5]. Хоча смерть поета перешкодила здійсненню цих планів, проте не одне покоління свідомих українців зросло на цій невеличкій книжечці, котра разом з Шевченковим “Кобзарем” і Біблією трепетно зберігалась як реліквія у кожній селянській родині.

1. Вишнеvsька Н. О. Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка : [Електронний ресурс] Н. О. Вишнеvsька, В. С. Бородин. – Режим доступу до стат. : <http://www.t-shevchenko.name/uk/MiscWorks/Bukvar.html>

2. Нечипоренко А. Ф. Буквар Тараса Шевченка : [Електронний ресурс] / А. Ф. Нечипоренко. – К. : Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”, 2011. – Режим доступу до стат. : <http://kpi.ua/1110-6>

3. Педагогические взгляды Т. Г. Шевченко [Электронный ресурс] – Режим доступу к стат. : <http://festitto.ru/pressa/7665-pedagogicheskie-vzglyady-shevchenko.html>

4. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : в 6 т. / Т. Г. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 5: Букварь южнорусский. – 2003. – С. 245–255.

5. Яцюк В. Кобзаревий “Букварь южнорусский” — остання книжка Тараса Шевченка : [Електронний ресурс] / Володимир Яцюк // Нова година. – 2011. – 11 березня. – Режим доступу до стат. : <http://ng.pl.ua/2011/03/11/kobzarevyj-bukvar-yuzhnorusskyj-%E2%80%94-ostannya-knyzhka-tarasa-shevchenka/>

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ СПРЯМУВАННЯ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЛАВАЦЬКА О.Л. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 159.922.62

Великий український поет, художник, мислитель, відомий в усьому світі як визначний гуманіст Тарас Григорович Шевченко не був професійним педагогом, не працював у галузі освіти й не мав наукових праць, у яких би спеціально розглядалися навчально-виховні проблеми. Проте є підстави говорити про його значний інтерес до освітянських питань, створену ним систему педагогічних поглядів, які знайшли своє відображення у віршах, публіцистичних і художніх творах.

Тараса Шевченка як громадянина і патріота завжди хвилювали прогалини української школи. Він глибоко знав стан народної освіти. У поетичних творах (“Наймичка”, “І мертвим, і живим”, повістях “Близнець”, “Княгиня”, “Прогулка с удовольствием й не без морали”, “Щоденнику” та ін.) озвучив ідеї, які значно вплинули на формування педагогічної думки в Україні.

Недоліки виховання й освіти митець пов’язував з тяжкою долею поневоленого українського народу. Власне сирітське дитинство залишило глибокий слід у душі поета. Він бачив, що така доля судилася багатьом дітям кріпаків. Особисте життя великого Кобзаря не склалося і його мрія мати власних – не здійснилася. Тому тема любові до них, страждання за їхню долю звучить у його поезіях і прозових творах як вираз особистого почуття і водночас як соціальний протест. Поет любив дитяче товариство, охоче спілкувався з малечею, читав, частував солодощами. У дитячому колі він відпочивав. Навзаєм діти дарували йому свою щирю любов і повагу. Закономірно, що щастя Шевченко ототожнює із сімейним затишком, з образами дітей і матері, доброї, люблячої дружини (повість “Музикант”) [7].